

บทที่ 1

บทนำ

1.1 สภาพปัญหา

การติดต่อกันระหว่างรัสเซียและไทยครั้งแรกนั้นมีขึ้นในปี ค.ศ. 1863 เมื่อเรือของรัสเซียเทียบท่าที่ชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์การทูตอย่างเป็นทางการถือว่าการเสด็จประพาสรัสเซียของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. 1897 เป็นจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างทั้ง 2 ประเทศ¹ โดยในขณะนั้นรัสเซียยังอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าซาร์นิโคลัสแห่งราชวงศ์โรมานอฟ

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนจักรวรรดิรัสเซียในครั้งนั้น ทรงได้รับการถวายการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ในฐานะพระราชอาคันตุกะ ทำให้ตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างสองราชอาณาจักรได้ดำเนินไปอย่างแน่นแฟ้นใกล้ชิด โดยในปีถัดมา รัชกาลที่ 5 ก็ทรงตัดสินพระทัยส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถไปทรงศึกษาวิชาการทหารในรัสเซีย ณ โรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก พร้อมกับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงคนหนึ่ง² ในเวลาต่อมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ ก็ทรงรับราชการทหารในกองทัพรัสเซียและอภิเษกกับหญิงชาวรัสเซียผู้มีชาติตระกูลชื่อ เอกาเทรีนา เดสนิตสกายา หรือที่คนไทยรู้จักกันในนามว่าแคทยา (Katya)³ และให้ทายาทสืบทอดสกุล "จักรพงษ์" จนถึงปัจจุบัน⁴ นอกจากนี้รัชกาลที่ 5 ทรงใช้ความสัมพันธ์กับรัสเซียเป็นกลยุทธ์ทางการทูตในการรักษาอำนาจอธิปไตย ที่กำลังถูกคุกคามจากมหาอำนาจยุโรปอีกด้วย กล่าวคือ การติดต่อกับจักรวรรดิรัสเซียนั้นช่วยคานอำนาจและอิทธิพลของ

---

¹อนันต์ชัย เลานะพันธุ์, "100 ปีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต สยาม – รัสเซีย," วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 17 (2540): 17.

²พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จำหน่ายอุดม, 2493), หน้า 6-7.

³Eileen Hunter and Narisa Chakrabongse, Katya & the Prince of Siam. 1st ed. (Bangkok: Amarín Printing and Publishing, 1994), p. 9.

⁴Ibid., pp. 210-1.

อังกฤษและฝรั่งเศสที่กำลังล่าอาณานิคมในภูมิภาค เนื่องด้วยความเป็นพระสหายสนิทในรัชกาลที่ 5 พระเจ้าชาลส์ที่ 2 จึงมีบทบาทสำคัญมากในการช่วยเจรจาไม่ให้ฝรั่งเศสรุกรานไทย อีกทั้งรัสเซียเป็นมหาอำนาจยุโรปที่ไม่ได้มีนโยบายแสวงหาอาณานิคมหรือผลประโยชน์ในภูมิภาคแถบนี้ ทำให้ไทยรักษาเอกราชมาได้จนทุกวันนี้⁵

ไทยเป็นประเทศแรกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัสเซีย ไทยและรัสเซียได้เปิดสถานทูตที่กรุงเทพฯ เป็นแห่งแรกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และรัสเซียได้ส่ง เคานท์ อเล็กซานเดอร์ โอลารอฟสกี เป็นกงสุลรัสเซียประจำกรุงเทพฯ ส่วนไทยได้ให้ เอกอัครราชทูตประจำกรุงปารีส มาดำรงตำแหน่งเป็นอัครราชทูตประจำนครเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก เมืองหลวงของรัสเซีย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนมาเป็นเวลานาน

ต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียเริ่มห่างเหินหลังจากการสิ้นพระชนม์ของ รัชกาลที่ 5 ทำให้ไม่สามารถพัฒนาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง และเมื่อพระรบบอลเชวิคยึดอำนาจในรัสเซียและโค่นล้มการปกครองของพระเจ้าชาลส์ที่ 2 รัสเซียได้เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์และสถาปนาเป็นสหภาพโซเวียตขึ้นในปี ค.ศ. 1917 ความสัมพันธ์จึงไม่ราบรื่นยิ่งขึ้นเพราะความแตกต่างด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ต่อมาไทยได้ถอนผู้แทนการทูตที่ดูแล รัสเซียและต้องยุติความสัมพันธ์ชั่วคราว ทำให้ขาดความสัมพันธ์เป็นระยะเวลาประมาณ 30 ปี กล่าวคือในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ไทยไม่ปรารถนาที่ติดต่อสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตเพราะหวาดระแวงไม่ไว้ใจท่าทีของพระรบบอลเชวิค ซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกับไทย โดยสิ้นเชิง และเป็นภัยทางอุดมการณ์ทางการเมืองด้วย⁶ แม้รัฐบาลไทยจะพยายามปรับความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1937 แต่การเจรจาก็ไม่เป็นผล เพราะสหภาพโซเวียตต้องการคำประกาศแสดงความเสียใจของรัฐบาลไทยที่ต่อต้านตน ซึ่งรัฐบาลไทยไม่อาจทำได้⁷ ความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงยังคงเห็นห่างต่อไป

⁵ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 210-211.

⁶ ภัทรพรณ์ สุขสวัสดิ์, "อุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในยุคหลังสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2," (ปริญญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 61.

ครั้งเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงจึงมีการติดต่อระหว่างกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไทยต้องการสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ เพราะในขณะนั้นไทยตกอยู่ในฐานะพันธมิตรของประเทศผู้แพ้สงครามอย่างญี่ปุ่นจึงต้องการเข้าร่วมในสังคมนระหว่างประเทศ เพื่อเป็นที่พึงใจให้รอดพ้นจากการข่มเหงรังแกของชาติมหาอำนาจ^๘

การสมัครเป็นสมาชิกของสหประชาชาตินั้นตามมาตรา 4 วรรค 2 ของกฎบัตรสหประชาชาติได้ระบุว่า “การรับรัฐใด ๆ เช่นว่านั้นเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติจะเป็นผลก็แต่โดยมติของสมัชชาตามคำแนะนำของคณะมนตรีความมั่นคง”^๙ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงได้แสดงท่าทีเป็นมิตรต่อสหภาพโซเวียตเป็นอย่างมาก โดยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1946 และได้ออกประกาศยกเลิกกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่มีมาแต่เดิม ในวันที่ 11 ตุลาคม ค.ศ. 1946 เพื่อมิให้สหภาพโซเวียตในฐานะสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติใช้สิทธิยับยั้ง (veto) การเข้าเป็นสมาชิกของไทย ต่อมา ไทยสามารถเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติได้ในเดือนธันวาคมของปีเดียวกัน นับได้ว่าไทยเป็นประเทศที่ได้มีการปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียต แต่ก็เป็นการทูตที่ก่อความหวาดระแวงต่อกันอย่างมาก เพราะในช่วงสงครามเย็นนั้นไทยเลือกนโยบายเป็นพันธมิตรกับโลกเสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐฯเป็นผู้นำ ต่อมาในปีค.ศ.1956 ทั้งสองประเทศได้ยกระดับการติดต่อทางการทูตขึ้นเป็นชั้นเอกอัครราชทูต แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองสนิทสนมแน่นแฟ้น เพราะในระหว่างปี ค.ศ. 1958-1966 รัฐบาลไทยได้ขับไล่นักการทูต ผู้แทนการค้าและผู้สื่อข่าวของสหภาพโซเวียตออกจากประเทศถึง 4 คน ได้แก่ ผู้ช่วยทูตคิริลลา เอ็ม. ซาลคารอฟ กับผู้สื่อข่าว ยูริ ทูชิน ในปี ค.ศ. 1958 ด้วยข้อหาบ่อนทำลายความมั่นคง และในปี ค.ศ. 1966 ทูตโซเวียต อเล็กซิส โอบูคอฟ ถูกเชิญให้ออกนอกประเทศในฐานะบุคคลที่รัฐบาลไทยไม่พึงปรารถนา พร้อมกับผู้แทนการค้าสหภาพโซเวียต ลีโอนิด อเล็กซานโดรวิช มามูริน

^๘ วนนิตี เศรษฐบุตร, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย.” ใน พฤติกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต. (กรุงเทพฯ: มานนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 149.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149-150.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

ด้วยข้อหาเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ¹⁰ อีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์เสื่อมทรามมากขึ้นคือสงครามเวียดนามที่ขยายตัวมากขึ้นในปี ค.ศ. 1964 เมื่อสหรัฐฯเข้ามามีส่วนร่วมและต้องการความร่วมมือจากประเทศไทยในการตั้งฐานทัพพร้อมจัดหาอาสาสมัครช่วยรบ ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับไซเวียตเสื่อมทรามลงเป็นอย่างมาก¹¹

นอกจากนี้ การเพิ่มความช่วยเหลือแก่เวียดนามเหนือโดยสหภาพโซเวียต ได้สร้าง ความหวาดวิตกให้กับรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะเกรงว่าเวียดนามเหนือจะสามารถขยายอิทธิพล เข้ามาในลาวและกัมพูชาที่ไทยถือว่าเป็นรัฐกันชนของตน ไทยจึงไม่พอใจการกระทำดังกล่าวของ สหภาพโซเวียตและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกัน ต่อมาประธานาธิบดีจอห์นสันแห่ง สหรัฐฯประกาศหยุดทิ้งระเบิดในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1968 ทำให้ไทยต้องทบทวนนโยบายต่างประเทศ ใหม่ และเร่งดำเนินการปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตตามสถานการณ์ระหว่างประเทศที่ เปลี่ยนไปเป็นยุคผ่อนคลายความตึงเครียดในช่วงปี ค.ศ. 1970-1 จนกล่าวได้ว่าเป็นยุคแห่งการ สมานฉันท์ของไทยกับสหภาพโซเวียต¹² โดยปลายปี ค.ศ. 1970 ทั้งสองประเทศได้ลงนามในความ ตกลงทางการค้า และข้อตกลงด้านการบินในปี ค.ศ. 1971 ซึ่งไทยอนุญาตให้สายการบิน แอโรฟลอตของสหภาพโซเวียตเปิดสำนักงานในไทยได้ ความสัมพันธ์ดูเหมือนว่าจะดำเนินไปด้วยดี ในระยะนี้แต่ก็ยังคงมีความเคลือบแคลงต่อกันอยู่ เช่นกรณีที่นายเลโอนิด เบริสเนฟ ผู้นำ สหภาพโซเวียตเสนอจัดตั้งระบบความมั่นคงร่วมกันแห่งเอเชียขึ้น แต่ไทยไม่สนใจเนื่องจากมองว่า สหภาพโซเวียตต้องการขยายอิทธิพลเข้ามาแทนที่สหรัฐฯ¹³

¹⁰ ภรณ์พรรณ สุขสวัสดิ์, "อุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในยุคหลัง สงครามอินโดจีนครั้งที่ 2," (ปริญญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 26.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-30.

¹² เนื่องจากสงครามเวียดนามดำเนินไปอย่างยืดเยื้อจนได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์จากชาวอเมริกัน อย่างมาก ในปีถัดมาประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐฯได้แสดงเจตนาที่จะลดบทบาทในภูมิภาคนี้ลงอย่างชัดเจนจึงมี คำประกาศลัทธิจีนใน เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1969

¹³ ภรณ์พรรณ สุขสวัสดิ์, "อุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในยุคหลัง สงครามอินโดจีนครั้งที่ 2," (ปริญญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 33.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-34.

ต่อมา ในปี ค.ศ. 1979 พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ได้เป็นนายกรัฐมนตรีไทย คนแรกที่เดินทางไปเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ และได้มีการจัดตั้งสมาคมไทย-โซเวียตขึ้น ทำให้มีการแลกเปลี่ยนการเยือนของคณะผู้แทนการค้าและนักธุรกิจระหว่างสองฝ่าย ต่อมา ในปี ค.ศ. 1987 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างกัน และลงนามในพิธีสารการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยเศรษฐกิจและการค้าระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ณ กรุงมอสโก¹⁴ ในปีถัดมา พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ก็ได้เดินทางไปเยือนสหภาพโซเวียต

สำหรับความสัมพันธ์ด้านการค้านั้นแม้มูลค่าการค้ามีปริมาณน้อยมาก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าช่วงที่รัสเซียอยู่ภายใต้การปกครองในระบบคอมมิวนิสต์นั้น มูลค่าการค้าโดยรวมระหว่างกันนั้นไทยเป็นฝ่ายได้ดุลการค้าเป็นส่วนมาก ในระหว่างปี ค.ศ. 1971-1986 ดังตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 มูลค่าการค้าของไทยกับสหภาพโซเวียต

ล้านรูเบิล

ปี ค.ศ.	มูลค่าการค้า	ส่งออก	นำเข้า	ดุลการค้า
1971	6.6	4.1	2.5	+
1975	17.3	13.3	4.0	+
1979	33.9	26.3	7.6	+
1980	173.1	164.5	8.6	+
1981	320.4	312.4	8	+
1982	141.8	132.9	8.9	+
1983	62.5	54.7	7.8	+
1984	73.9	62.6	11.3	+
1985	67.9	54.5	13.4	+
1986	90.9	80.7	10.2	+

แหล่งที่มา : คณิตรี เยพิมพ์, "ส.ส.ช.ส. - ประเทศไทย ก้าวหน้าไปสู่พรมแดนใหม่ๆ." ใน สสชส.-อาเซียน ขอบฟ้าใหม่แห่งความร่วมมือกัน. หน้า 73.

¹⁴พรพนทิพา ประทุมทิพย์, "ความสัมพันธ์ทวิภาคีไทย - รัสเซีย." วิทยุเอเชียเสรี 9 (เมษายน-มิถุนายน 2540): 12-13.

ต่อมาศักราชแห่งความสัมพันธ์ครั้งใหม่ระหว่างไทยกับสหพันธรัฐรัสเซีย ก็ได้เริ่มขึ้นอีกครั้งในปี ค.ศ. 1991 หลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต กล่าวคือในช่วงแรกของการก่อตั้งสหพันธรัฐรัสเซียนั้น นอกจากไทยให้การรับรองรัสเซียในฐานะรัฐเอกราชแล้วไทยยังให้ความช่วยเหลือในการปฏิรูปทางเศรษฐกิจแก่รัสเซียด้วย ภาพพจน์ของรัสเซียเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีความพยายามระหว่างกันที่จะสร้างความเข้าใจ และสานสัมพันธ์กันในระดับต่างๆ เช่น พระราชนิพนธ์เรื่อง รอยยิ้มของหมีขาว (The Smile of the Polar Bear) ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงพระนิพนธ์ขึ้น ภายหลังการเสด็จพระราชดำเนินเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 14 - 24 มีนาคม ค.ศ. 1993 ซึ่งได้เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของความเข้าใจที่ดีขึ้นของทั้งสองประเทศ

เมื่อถึงวาระครบรอบ 100 ปีของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับรัสเซียในปี ค.ศ. 1997 นายอานวย วีรวรรณ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไทยในขณะนั้นได้เดินทางไปเยือนรัสเซียในระหว่างวันที่ 14-16 ตุลาคม ค.ศ. 1996 มีการตกลงกำหนดโครงการของการจัดงานฉลองวาระการครบรอบดังกล่าว ต่อมา ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ได้นำคณะผู้แทนไทยไปร่วมงานฉลองความสัมพันธ์ที่รัสเซียในระหว่างวันที่ 10 - 15 กรกฎาคม ค.ศ. 1997 แต่การเดินทางเยือนรัสเซียของเจ้าหน้าที่ระดับสูง โดยเฉพาะระดับนายกรัฐมนตรีไทยเกิดขึ้นน้อยมาก การเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการ (official visit) ครั้งล่าสุดได้แก่การเยือนอย่างเป็นทางการของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในระหว่างวันที่ 16 - 18 ตุลาคม ค.ศ. 2002 นับเป็นการเยือนครั้งแรกในรอบ 14 ปี หลังจากการเยือนของอดีตนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์

ดังนั้นช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาจึงน่าจะเป็นโอกาสอันดีที่จะกระชับความร่วมมือและความสัมพันธ์ได้มากขึ้น เพราะความแตกต่างทางอุดมการณ์การเมืองไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินความสัมพันธ์อีกต่อไป นอกจากนั้น ไทยและรัสเซียต่างตระหนักว่ายังมีช่องทางและโอกาสในการพัฒนาและขยายความร่วมมือระหว่างกันอีกมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจด้วยศักยภาพที่ทั้งสองมีอยู่

รัสเซียเป็นแหล่งทรัพยากรพลังงานที่สำคัญของโลก มีทรัพยากรเพชร เหล็ก ทองคำ และก๊าซธรรมชาติมากที่สุดในโลก และมีน้ำมันดิบสำรองมากเป็นอันดับ 5 ของโลก¹⁵ นับได้ว่าเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุดในโลก ครอบคลุม 1 ใน 8 ของพื้นที่โลกทั้งหมด¹⁶ คุณลักษณะประจำชาติของรัสเซียที่น่าสนใจยังประกอบด้วย ความเป็นชาติมหาอำนาจด้านศักยภาพนิวเคลียร์ ซึ่งเป็นศักยภาพที่รัสเซียได้รับการสืบทอดจากสหภาพโซเวียต หนึ่งในห้าประเทศสมาชิกถาวรคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ซึ่งมีเอกสิทธิ์ในการใช้สิทธิยับยั้ง (veto) รัสเซียยังมีที่ตั้งครอบคลุม 2 ทวีปใหญ่ของโลก มีทรัพยากรและประชากรมาก อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อประเทศเกิดใหม่ที่แยกตัวออกจากอดีตสหภาพโซเวียต หรือกลุ่มประเทศเครือรัฐเอกราช(Commonwealth of Independent States : CIS) และความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีของรัสเซียทำให้ไทยสามารถเรียนรู้ และได้รับการถ่ายทอดจากรัสเซียได้ หรือแม้กระทั่งจะแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างไทยกับรัสเซีย ส่วนกลุ่มประเทศเครือรัฐเอกราชนั้นก็สามารถเป็นตลาดใหม่ในการดำเนินธุรกรรมทางเศรษฐกิจของไทยได้

นอกจากนี้รัสเซียยังมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศที่สำคัญๆ เช่น การเข้าร่วมประชุมของกลุ่มประเทศผู้นำทางอุตสาหกรรม (G 8) ซึ่งพัฒนามาจากกลุ่ม G 7 โดยได้เข้าร่วมในการประชุมสุดยอด ที่เมืองเดนเวอร์ ประเทศสหรัฐฯ เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1997 และที่เมืองเบอร์มิงแฮม ประเทศอังกฤษ ค.ศ. 1998

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของรัสเซีย ทำให้รัสเซียส่งออกสินค้ากลุ่มพลังงาน เช่น น้ำมันและก๊าซธรรมชาติมีสัดส่วนถึงร้อยละ 54.8 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมดของรัสเซีย ตามด้วยโลหะภัณฑ์และโลหะมีค่า เคมีภัณฑ์และยาง รวมทั้งไม้ เยื่อกระดาษและผลิตภัณฑ์

¹⁵ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานผู้แทนการค้าไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. รัสเซีย - ตลาดการค้าใหม่สำหรับ SMEs และผู้ประกอบการค้าไทย [Online]. 2004. Available from: http://www.ttr.thaigov.go.th/pr_news1.htm [2004, April 7].

¹⁶Martin McCauley, *Russia: A History*. Edited by Gregory L. Freeze, second edition, (New York: Oxford University Press, 2002), p. 413.

กลุ่มประเทศเครือรัฐเอกราชประกอบด้วย ยูเครน อาร์เมเนีย เบลารุส จอร์เจีย มอลโดวา คาซัคสถาน อุซเบกิสถาน เติร์กเมนิสถาน คีร์กีซสถาน ทาจิกิสถาน และ อาเซอร์ไบจาน

กระดาษเป็นต้น¹⁷ เพราะพื้นแผ่นดินของรัสเซียมีป่าไม้มากถึงร้อยละ 23 ของป่าไม้โลก¹⁸ ดังนั้นกล่าวได้ว่ารัสเซียมีศักยภาพทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจ

สำหรับไทยนั้นก็จัดว่าเป็นประเทศหนึ่งที่มีศักยภาพสูง ในกลุ่มประเทศอาเซียน โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ด้านสินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งเป็นศักยภาพที่ตลาดในรัสเซียกำลังต้องการ สินค้าออกที่สำคัญของไทยได้แก่ น้ำตาลทราย เครื่องรับวิทยุโทรทัศน์และส่วนประกอบ ผลไม้กระป๋อง และแปรรูป เนื้อปลาสดแช่เย็นแช่แข็ง รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ยางพารา ข้าว อาหารทะเล กระป๋องและแปรรูป อัญมณี เครื่องประดับ และหลอดภาพโทรทัศน์¹⁹ สำหรับสินค้าน้ำตาลนั้น รัสเซียนำเข้าจากไทยมากเป็นลำดับที่ 3 รองจากบราซิลและคิวบาตามลำดับ²⁰ ทั้งนี้เพราะรัสเซียผลิตน้ำตาลเพื่อสนองความต้องการบริโภคภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ แต่ประชากรมีจำนวนมากทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภค จึงจำเป็นต้องนำเข้าน้ำตาลจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก²¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้งสองฝ่ายมีศักยภาพที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างกันให้ใกล้ชิดได้โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ เพราะรัสเซียในยุคใหม่ แม้จะมีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศน้อยลง แต่รัสเซียยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติอีกมากที่ยังไม่ได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งนี้ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียนั้นยังมีปริมาณไม่มากนัก สืบเกิดได้จากรายงานสรุปผลการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-รัสเซีย เมื่อวันที่ 30 มีนาคม - 4 เมษายน ค.ศ. 1997 ที่ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องกันว่าแม้ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียมีมูลค่าเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด แต่ระดับการค้าและความร่วมมือทางเศรษฐกิจยังไม่ได้สะท้อนศักยภาพทางเศรษฐกิจที่มีอยู่

¹⁷“ผู้นำเข้ารัสเซียและตุรกีสนใจสั่งซื้อสินค้าจากไทยหลายรายการ,” นิตยสารผู้ส่งออก 16, 372 (2546): 41.

¹⁸รณย์ ภิรมนตรี, “รัสเซียศึกษา: ความเป็นมาและความจำเป็น,” เอกสารในการสัมมนาเรื่อง ทิศทางความสัมพันธ์ไทย-รัสเซียและเครือรัฐเอกราช เสนอที่ห้อง นราธิป กระทรวงการต่างประเทศ 16-17 มิถุนายน 2546, หน้า 12.

¹⁹“สินค้าของเล่นไทยไปไซท์ที่รัสเซีย,” นิตยสารผู้ส่งออก 17, 386 (2546): 82.

²⁰“สรุปการค้าระหว่างประเทศของรัสเซีย ปี 2545,” นิตยสารผู้ส่งออก 16, 376 (2546): 88.

²¹บริษัทศูนย์วิจัยกสิกรไทยจำกัด, มองเศรษฐกิจ 7, 957 (30 ตุลาคม 2544).

ของทั้งสองฝ่าย²² นอกจากนี้แม้ว่าไทยจะเป็นเจ้าหนี้สินค้าข้าวของรัสเซียมูลค่าถึง 36.5 ล้านเหรียญสหรัฐฯ²³ ไทยยังขาดดุลการค้ากับรัสเซียอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 มูลค่าการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียระหว่างปี ค.ศ. 1991-2002

ล้านเหรียญสหรัฐฯ

ปี ค.ศ.	มูลค่าการค้า	ส่งออก	นำเข้า	ดุลการค้า
1991	324.92	73.55	251.37	-177.82
1992	496.30	224.90	271.40	-46.50
1993	870.90	251.63	619.27	-367.64
1994	1,233.3	305.06	928.3	-623.3
1995	1,670.7	405.8	1,264.9	-859.1
1996	1,051.8	157.6	894.1	-736.75
1997	719.8	121.2	598.9	-477.4
1998	178.4	63.8	114.6	-50.8
1999	423.2	93.8	329.4	-235.7
2000	456.5	79	377.5	-298.5
2001	395.2	81.1	314.1	-233.0
2002	468.8	122.9	345.9	-223.0

แหล่งที่มา : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าตั้งแต่ปี ค.ศ. 1998 จนถึงปี ค.ศ. 2001 ปริมาณมูลค่าการส่งออกของไทยไปรัสเซียลดลงเหลือไม่ถึง 100 ล้านเหรียญสหรัฐฯต่อปี ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะศึกษาว่าเพราะเหตุใดภายหลังจากล่มสลายของสหภาพโซเวียต ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียจึงมิได้มีการพัฒนา ทั้งที่ทั้งสองประเทศต่างก็มีศักยภาพด้านเศรษฐกิจที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ดีกว่าที่เป็นอยู่ และไม่มี ความแตกต่างเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นอุปสรรคของความสัมพันธ์แล้ว

²²พรพนทิพา ประทุมทิพย์, "ความสัมพันธ์ทวิภาคีไทย - รัสเซีย." วิทยุเอเชียเสรี 9 (เมษายน-มิถุนายน 2540): 15.

²³Russia, Thailand agree on Russian debt [Online]. 2003. Available from: <http://www.pravda.ru> [2003, December 3].

การศึกษานี้จะเน้นศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นปัญหา และอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับรัสเซียในช่วงปี ค.ศ. 1991 – 2001 เนื่องจากในปี ค.ศ. 1991 เป็นปีที่สหภาพโซเวียตล่มสลายกลายเป็นสหพันธรัฐรัสเซีย และในปี ค.ศ. 2002 เป็นปีที่มีการเดินทางไปเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการของนายกรัฐมนตรีไทยครั้งแรกหลังยุคสงครามเย็น ซึ่งยังผลให้มีการกระชับและขยายความสัมพันธ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในหลายๆด้าน

อนึ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเน้นพิจารณาจากมุมมองของฝ่ายไทยเป็นหลัก ซึ่งระดับการวิเคราะห์นั้นประกอบไปด้วยตัวแสดงต่างๆ โดยเฉพาะภาคธุรกิจเอกชน ได้แก่ นักธุรกิจไทยที่ประกอบกิจการส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภค ภาคการธนาคาร ได้แก่ ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง กับการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการดำเนินธุรกรรมระหว่างประเทศของนักธุรกิจไทย รวมทั้งอดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำสหพันธรัฐรัสเซียในระหว่างปีค.ศ.1991-1997 เพื่อพิจารณาสาเหตุที่ทำให้ไทยไม่สามารถพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัสเซียในช่วงเวลาดังกล่าวได้เท่าที่ควรจะเป็น

คำนิยามเชิงปฏิบัติการ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอให้คำจำกัดความของคำว่า "เศรษฐกิจ" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ดังนี้

เศรษฐกิจ (economy) หมายถึง งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆของชุมชน ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรหรือบริการ เช่น การซื้อขาย การกู้ยืม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงหมายถึง 2 กิจกรรมดังนี้

1. การค้าระหว่างประเทศ (international trade) หมายถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของสินค้ากับสินค้า หรือบริการกับบริการ และการแลกเปลี่ยนสิ่งของ สินค้า หรือบริการกับเงิน²⁴ ซึ่งการค้าระหว่างประเทศสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แก่ การแลกเปลี่ยนข้างต้นระหว่างไทยกับรัสเซีย

²⁴ มัณฑิรา วาริณี และ ตวงรัตน์ กิริติบุตร, "มณฑลของสถานการณ์ทางการเงิน." เอกสารประกอบคำบรรยาย โครงการ Global Competence Project 12-16 มกราคม 2541. หน้า 1.

โดยการค้าระหว่างประเทศนั้นจะเกี่ยวข้องกับขบวนการ 2 ลักษณะคือการนำสินค้าเข้าและการส่งสินค้าออก

2. การลงทุนระหว่างประเทศ (international investment) หมายถึงกระบวนการที่ผู้ผลิตย้ายฐานการผลิตจากภายในประเทศสู่ตลาดต่างประเทศและฐานการผลิตนอกประเทศ หรือการขยายการผลิตและดำเนินการในตลาดต่างประเทศเพื่อการแข่งขัน²⁵

ทั้งนี้ ด้วยความจำกัดด้านข้อมูล ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะการค้าระหว่างประเทศเท่านั้น

1.2 สมมติฐานในการศึกษา

การล่มสลายของสหภาพโซเวียตน่าจะเอื้ออำนวยให้ไทยสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัสเซียให้ก้าวหน้าได้ แต่ในการปรับตัวของรัสเซียจากระบบสังคมนิยมเข้าสู่ระบบทุนนิยมประสบปัญหา จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศไม่พัฒนาอย่างที่ควรจะเป็นในช่วง 10 ปีแรกหลังการล่มสลาย

1.3 การสำรวจวรรณกรรม

ในการสำรวจวรรณกรรมประกอบการเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ พบว่าเอกสารวิชาการที่มีข้อมูลและเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหพันธรัฐรัสเซียมีดังต่อไปนี้

1.3.1 ผลงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย

บทความของนรนิติ เศรษฐบุตร เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียในปัจจุบัน²⁶ ได้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียที่ผ่านมาค่อนข้างจะไม่ดี โดยคนส่วนมากจะมองว่า

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

²⁶ นรนิติ เศรษฐบุตร. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียในปัจจุบัน. สรุปผลการบรรยายเนื่องในวันสถาปนามหาวิทยาลัยรามคำแหงครบรอบ 16 ปี (พฤศจิกายน 2530).

เพราะอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต่างกัน ทั้งๆที่ไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจประเทศนี้มาก่อนที่ประเทศนี้จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง มีผลทำให้ประเด็นผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกัน

บทความเรื่อง ความสัมพันธ์ทวิภาคี ไทย – รัสเซีย²⁷ ของ พรรณทิพา ประทุมทิพย์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศว่า แม้จะมีประวัติความสัมพันธ์ทางการทูตมาเป็นเวลานาน แต่ก็มีช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ประสบอุปสรรคคือตั้งแต่การปฏิวัติในรัสเซียเมื่อ ค.ศ. 1917 เนื่องจากไทยมีความระแวงภัยอันจะเกิดจากการปกครองระบบใหม่ของรัสเซีย ประเทศทั้งสองจึงไม่ได้พัฒนาความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด และเกือบไม่มีการแลกเปลี่ยนการเยี่ยมเยียนในระดับสูงเลย หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย ทั้งสองฝ่ายต่างตระหนักถึงช่องทางในการพัฒนา และขยายความร่วมมือระหว่างกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างไทย-รัสเซียเป็นประเด็นหลักของความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ แต่ต่างฝ่ายจะต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่ให้หมดไปเพื่อจะได้นำศักยภาพของทั้งสองฝ่ายมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ทิศทางความสัมพันธ์ไทย-รัสเซียและเครือรัฐเอกราช ในหัวข้อ “รัสเซีย-ไทย : เวลาที่หายไป และความท้าทายที่รอคอย”²⁸ โดยสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงมอสโก สหพันธ์รัฐรัสเซียวิเคราะห์มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างกันห่างเหินตั้งแต่ช่วงการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงภายในรัสเซีย และยิ่งห่างเหินมากขึ้นในยุคสงครามเย็นยังผลให้ความรู้ระดับประชาชนห่างไกลต่อกัน รวมทั้งขาดความใกล้ชิดในระดับรัฐบาลด้วย จนกล่าวได้ว่าในช่วงเวลากว่า 80 ปีที่ผ่านมา (ค.ศ. 1917 – 2002) ไทยและรัสเซียไม่ได้อยู่ในช่วงเวลาที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เป็นรูปธรรมระหว่างกัน ยังมีความหวาดระแวงแอบแฝงอยู่ แม้หลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตจะมีความพยายามต่างๆในการเชื่อมสัมพันธ์ แต่ไทยยังคงมองข้ามความมีตัวตนและศักยภาพของรัสเซีย ซึ่งสอดคล้องกับบทความของจุลชีพ ชินวรรณ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงในรัสเซียและยุโรป - ผลกระทบต่อไทยและเอเชียตะวันออก²⁹ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์รัสเซีย-ไทยในยุคหลังสงครามเย็นว่า การเปลี่ยนแปลงภายในสหภาพโซเวียตทำให้ภาพพจน์รัสเซียดีขึ้นในสายตาของบรรดาประเทศอาเซียน แต่การเยี่ยมเยียนระหว่างผู้นำรัฐบาลของทั้งสองประเทศ มักเป็นการเยือนในระดับรัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศ

²⁷พรรณทิพา ประทุมทิพย์. ความสัมพันธ์ทวิภาคีไทย – รัสเซีย. ใน วิทยเอเชียเสรี. : 2540.

²⁸สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงมอสโก สหพันธ์รัฐรัสเซีย. รัสเซีย-ไทย : เวลาที่หายไปและความท้าทายที่รอคอย. การสัมมนาทางวิชาการทิศทางความสัมพันธ์ไทย-รัสเซียและเครือรัฐเอกราช (มิถุนายน 2546).

²⁹จุลชีพ ชินวรรณ. การเปลี่ยนแปลงในรัสเซียและยุโรป - ผลกระทบต่อไทยและเอเชียตะวันออก. วารสารยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 8 ฉบับที่ 2(กรกฎาคม-ธันวาคม 2543).

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับรัสเซียน่าจะได้รับการพัฒนาให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ด้วยการขยายการเยือนไปสู่ระดับที่สูงขึ้น เช่นระดับนายกรัฐมนตรีเพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ระหว่างกัน ในขณะที่ อุไรวรรณ ธนสถิตย์ กล่าวถึงเรื่องลักษณะทั่วไปของความสัมพันธ์และนโยบายต่างประเทศของไทยต่อรัสเซียได้อย่างสอดคล้องกับผลงานอื่นๆข้างต้น³⁰ กล่าวคือ ในอดีตไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อรัสเซีย พยายามสร้างสัมพันธ์เพื่อถ่วงดุลอำนาจกับอังกฤษและฝรั่งเศส แต่หลังจากรัสเซียเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ ทำให้ผู้ปกครองไทยมีความหวาดระแวงไม่ปรารถนาจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดด้วย อย่างไรก็ตาม ในสมัยนายกรัฐมนตรีเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นโยบายของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างโดยมีการเดินทางไปเยือนโซเวียต และเริ่มขยายการติดต่อการค้ากับโซเวียตมากขึ้น ในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับมหาอำนาจอื่นๆแล้ว ไทยกับรัสเซียไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดนัก รัสเซียยังเผชิญกับปัญหาความไม่สงบภายในประเทศ และยังคงดำเนินการปฏิรูปการเมือง ล้าหน้าการปฏิรูปเศรษฐกิจมากเกินไป การลงทุนและการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียยังมีน้อยทั้งๆที่ โอกาสการลงทุนในรัสเซีย มีลู่ทางขยายตัวได้อีกมาก

สำหรับงานเขียนด้านเศรษฐกิจที่น่าสนใจ ได้แก่ งานของวัฒนะ คูนวงศ์ ที่ได้กล่าวถึงการค้ากับต่างประเทศของรัสเซียไว้ใน สหพันธรัฐรัสเซียในภาพรวม³¹ ว่ารัสเซียค้าขายกับประเทศต่างๆ ในทุกภูมิภาค โดยค้าขายกับยุโรปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66 ของการค้ากับต่างประเทศทั้งหมด รองลงมาได้แก่เอเชีย-แปซิฟิก ประมาณร้อยละ 23 และรัสเซียภายใต้การนำของประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซินได้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจโดยใช้กลไกตลาดมาตลอด นับตั้งแต่การประกาศเอกราชของรัสเซียในปี ค.ศ. 1991 เยลต์ซินพยายามปฏิรูปเศรษฐกิจด้วยการดำเนินนโยบายต่างๆ เช่น การปล่อยราคาสินค้าลอยตัวโดยเสรี การดำเนินนโยบายการเงินการคลังอย่างเข้มงวด การแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน การปฏิรูประบบการเงินการธนาคารและการส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติ แต่ก็ต้องพบอุปสรรคเพราะขาดแคลนเงินทุน และบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในการดำเนินธุรกิจแบบเสรีนิยม

³⁰ อุไรวรรณ ธนสถิตย์. นโยบายต่างประเทศของไทยต่อสหรัฐอเมริกา (2518-2545). พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2546).

³¹ วัฒนะ คูนวงศ์. สหพันธรัฐรัสเซียในภาพรวม. ใน *วิทยเอเชียเสรี*. : 2540.

สำหรับเอกสารของ พรรณทิพา ประทุมทิพย์ ได้สรุปผลการประชุมคณะกรรมการมารีการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-รัสเซียไว้ในบทความเรื่อง ความสัมพันธ์ ทวิภาคีไทย – รัสเซีย³² ว่าแม้ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียจะมีมูลค่าเพิ่มขึ้นโดยตลอด แต่ระดับการค้าและความร่วมมือทางเศรษฐกิจยังไม่ได้ตอบสนองศักยภาพทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ของทั้งสองฝ่าย จึงควรสนับสนุนให้มีการขยายการค้าและการลงทุนโดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลทางการค้า การจัดงานแสดงสินค้า และการจัดสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลทางการค้า และเป็นเวทีพบปะของนักธุรกิจของทั้งสองประเทศ ทั้งสองฝ่ายยังเห็นตรงกันว่าควรเพิ่มความร่วมมือทางด้านการท่องเที่ยวให้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมและกระตุ้นภาคธุรกิจและเอกชนไทยให้ร่วมมือกันมากยิ่งขึ้นโดยการจัดตั้งสภาธุรกิจ (business council) นอกจากนี้ฝ่ายรัสเซียเสนอให้มีการจัดตั้งบริษัทร่วมลงทุนการขนส่งสินค้าทางอากาศ เพื่อสนับสนุนการขนส่งสินค้าทางอากาศระหว่างไทยกับรัสเซียอีกด้วย ในขณะที่ปริญญา จารุศิริวัฒน์ได้วิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจของรัสเซียในเอกสาร “รัสเซียในเวทีโลก: การเมืองและเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ”³³ ว่าการปฏิรูปเศรษฐกิจของรัสเซียที่เข้าสู่ระบบตลาดนั้น มีรากฐานมาจากการเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมหนักของสหภาพ โซเวียต และเน้นด้านการผลิตมากกว่าการบริการ แม้ว่ากาปฏิรูปเศรษฐกิจภายใต้โครงการ เปเรสตรอยก้าจะเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยประธานาธิบดีกอบาเชฟในปี ค.ศ. 1985 แต่การปฏิรูปโครงสร้างเริ่มขึ้นอย่างจริงจังหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายลง เศรษฐกิจรัสเซียยังอยู่ในช่วงปรับตัว (transition) ให้เข้าสู่ระบบเสรีนิยม แม้โอกาสจะเปิดกว้างสำหรับการทำธุรกิจการค้าและการลงทุนกับรัสเซีย แต่ก็มีหลายปัจจัยที่สร้างปัญหาและอุปสรรค ทำให้การประกอบธุรกิจยังมีความเสี่ยงสูง แต่ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะสร้างกำไรได้มาก ปัญหาสำคัญได้แก่กฎหมายด้านการค้าและการลงทุนต่างๆยังไม่สมบูรณ์ ระเบียบการเงินการธนาคารยังขาดเสถียรภาพ ระบบภาษีสร้างภาระหนักแก่ผู้ประกอบการการค้าและการลงทุน ปัญหาการคอร์รัปชัน รวมทั้งปัญหาอาชญากรรมและมาเฟีย อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปเศรษฐกิจนั้นได้เพิ่มเสถียรภาพให้กับระบบเศรษฐกิจรัสเซียในภาพรวม นักลงทุนเริ่มเชื่อมั่นต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัสเซียมากยิ่งขึ้น และหากรัสเซียได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก (World Trade Organization – WTO) แล้ว อุปสรรคต่อการค้าและการลงทุนในรัสเซียน่าจะลดน้อยลง นอกจากนี้ ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ทิศทางความสัมพันธ์ไทย-

³²พรรณทิพา ประทุมทิพย์. ความสัมพันธ์ทวิภาคีไทย – รัสเซีย. ใน *วิทยุเอเชียเสรี*. : 2540.

³³ปริญญา จารุศิริวัฒน์. *รัสเซียในเวทีโลก: การเมืองและเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ* กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

รัสเซียและเครือรัฐเอกราช ในหัวข้อ “รัสเซีย-ไทย: เวลาที่หายไปและความท้าทายที่รอคอย”³⁴ ที่จัดโดยกรมนยุโรป 3 กระทรวงการต่างประเทศ ก็ได้กล่าวถึงการค้าและการลงทุนระหว่างไทยกับรัสเซียว่า รัสเซียเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของไทยในภูมิภาคยุโรปตะวันออก และกลุ่มประเทศเครือรัฐเอกราช (CIS) การค้าระหว่างกันเคยมีมูลค่าสูงสุดถึง 1.67 พันล้านเหรียญสหรัฐฯในปี ค.ศ. 1995 แต่ช่วงวิกฤตการณ์เศรษฐกิจปี ค.ศ. 1997 มูลค่าการค้าระหว่างกันลดลงอย่างมาก และที่ผ่านมามีฝ่ายไทยขาดดุลการค้ามาโดยตลอด เนื่องจากสินค้าที่ไทยส่งออกเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีมูลค่าไม่มากนัก ในขณะที่สินค้าที่นำเข้าจากรัสเซียเป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าสูง นอกจากนี้การลงทุนระหว่างไทยกับรัสเซียก็มีมูลค่าค่อนข้างน้อย

1.3.2 ผลงานเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของไทยยุคหลังสงครามเย็น

ประภัสสร เทพชาตรี ให้ความเห็นเกี่ยวกับวิสัยทัศน์นโยบายต่างประเทศของไทยระยะยาวใน นโยบายต่างประเทศของไทย : จากยุควิกฤตเศรษฐกิจสู่สหัสวรรษใหม่³⁵ ระบุว่า แนวนโยบายต่างประเทศของไทยในระยะยาวต้องเตรียมปูพื้นฐานไว้สำหรับโลกหลายขั้วอำนาจ ควรดำเนินนโยบายการทูตรอบทิศทาง (omni - directional diplomacy) โดยพยายามฟื้นฟู สร้างความสัมพันธ์และรักษาความสัมพันธ์กับขั้วอำนาจต่างๆรวมไปถึงรัสเซีย เนื่องจากมีความเป็นไปได้ที่สหรัฐอเมริกาจะเสื่อมสลายลงไปตามวัฏจักรของมหาอำนาจที่เป็นมาในอดีต

ส่วนจุลชีพ ชินวรรณ ได้มีมุมมองถึงแนวโน้มนโยบายต่างประเทศของไทยใน “นโยบายต่างประเทศของไทยในทศวรรษที่ 1980 : การย้อนพินิจ”³⁶ ว่านโยบายต่างประเทศของไทยที่ผ่านมามีลักษณะแบบรอบทิศทาง (omni-directional) โดยเน้นความมั่นคงในระยะแรกแล้วเพิ่มมิติเศรษฐกิจในเวลาต่อมา แต่ยังคงขาดความเป็นระบบและการประสานงาน นโยบายต่างประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990 จึงต้องยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนทันเหตุการณ์ และต้องขยายความสัมพันธ์กับประเทศ

³⁴กรมนยุโรป 3 กระทรวงการต่างประเทศ. รัสเซีย-ไทย : เวลาที่หายไปและความท้าทายที่รอคอย. การสัมมนาทางวิชาการทิศทางความสัมพันธ์ไทย-รัสเซียและเครือรัฐเอกราช (มิถุนายน 2546).

³⁵ประภัสสร เทพชาตรี. นโยบายต่างประเทศของไทย : จากยุควิกฤตเศรษฐกิจสู่สหัสวรรษใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

³⁶จุลชีพ ชินวรรณ. นโยบายต่างประเทศของไทยในศตวรรษที่ 1980 : การย้อนพินิจ. (ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ สถาบันการต่างประเทศ จังสวนุญรมย์, 2533).

ต่างๆทุกประเทศ แม้มหาอำนาจจะมีได้มีบทบาทสูงเหมือนเมื่อก่อนแต่ก็ยังคงมีความสำคัญมากโดย
รัสเซียจะทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นในฐานะคู่ค้าของไทย

ผลจากการสำรวจวรรณกรรมเหล่านี้พบว่า ยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม
เกี่ยวกับการที่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับรัสเซียในช่วงปี ค.ศ. 1991-2001 ไม่ประสบ
ผลสำเร็จ ด้วยเหตุนี้จึงจะศึกษาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัญหาต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทาง
เศรษฐกิจระหว่างไทยกับรัสเซีย ภายหลังจากล่มสลายของสหภาพโซเวียต โดยเน้นมุมมองจากไทย
เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งที่เป็นช่วงเวลาที่ไม่มี
ความแตกต่างเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองอีกต่อไป และต่างฝ่ายต่างมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้
ความสัมพันธ์เจริญรุดหน้ากว่าที่เป็นอยู่

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

ศึกษาถึงลักษณะและความเป็นมาของความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยเน้น
ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายกลายเป็นสหพันธรัฐรัสเซียในปี ค.ศ.
1991 จนถึงสิ้นสุดปี ค.ศ. 2001 เพื่อพิจารณามุมมองของฝ่ายไทยต่อปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ไม่
เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว

1.5 กรอบความคิดในการศึกษา

ในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาจะเลือกใช้แนวคิดเรื่องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน
และกัน (interdependence) เป็นกรอบความคิดในการศึกษา เนื่องจากแนวคิดนี้ตั้งข้อสังเกตว่าระบบ
การเมืองโลกในศตวรรษที่ 20 มีลักษณะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจอย่างมาก
กล่าวคือ ตัวแสดงทั้งหลายในระบบระหว่างประเทศมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์หรือติดต่อกันในลักษณะ
ที่ว่าเมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้นแก่ตัวแสดงตัวใดตัวหนึ่ง ในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งก็
จะส่งผลกระทบต่อตัวแสดงอื่นๆทั้งหมด และตัวแสดงในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นรัฐเสมอไปเท่านั้น

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอดีตนั้น จะเน้นการศึกษาเรื่องของ
อำนาจและรัฐในฐานะที่เป็นหน่วยทางการเมือง ที่เป็นตัวแสดงหลักในการเมืองระหว่างประเทศ ต่อมา

นักวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตระหนักว่า การศึกษาเรื่องของรัฐนั้นไม่เพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคใหม่ จึงเกิดเป็นแนวคิดใหม่อันได้แก่ แนวคิดความสัมพันธ์ข้ามชาติ (transnational relations) ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของตัวแสดงอื่นๆ ในมิติทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่รัฐ อันนี้ แนวความคิดว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนั้นมีการนำเสนอความคิดที่หลากหลาย ส่วนที่นำมาใช้ในวิทยานิพนธ์นี้เป็นเพียงบางส่วนที่ผู้เขียนเห็นว่าสามารถนำมาอธิบายการศึกษาค้นคว้านี้ได้ และหนึ่งในผู้เสนอแนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้ได้แก่ โรเบิร์ต โอ โคเฮน (Robert O. Keohane) และ โจเซฟ เอส ไนย (Joseph S. Nye) ในหนังสือ *Power and Interdependence : World Politics in Transition*³⁷ โคเฮนและไนยได้ตั้งประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะบทบาทที่มากขึ้นของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (nonstate actor) ในการเมืองโลก

กระแสโลกไร้พรมแดนที่เชื่อมโยงกันด้วยข่าวสาร แนวคิด ธุรกิจการเงิน การค้า การบริการ และด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทำให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างรัฐนั้นทำได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะหลังยุคสงครามเย็น การพึ่งพาซึ่งกันและกันนี้ออกมาในเชิงเศรษฐกิจการพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่³⁸ ซึ่งสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย นั้นมีการค้าเป็นรูปแบบของการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างมีความต้องการที่อีกฝ่ายหนึ่งมีศักยภาพที่จะตอบสนอง ที่นำไปสู่ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายที่เกิดจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันดังกล่าว ดังนั้นถ้าไทยและรัสเซียจะค้าขายและแลกเปลี่ยนกันในลักษณะนี้ ทั้งสองต่างก็จะได้รับผลตอบแทนร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือรัฐทั้งสองน่าจะร่วมมือเพื่อพึ่งพาอาศัยในสิ่งที่ตนเองขาด แต่ในความเป็นจริงนั้น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับสหพันธรัฐรัสเซียในช่วงปี ค.ศ. 1991-2001 กลับไม่ได้เป็นไปตามแนวคิดนี้ เนื่องจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างไทยกับรัสเซียมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะไทยขาดดุลการค้ากับรัสเซียอย่างต่อเนื่องและได้สร้างผลกระทบต่อพฤติกรรมของภาคเอกชนในไทย เพราะดูเหมือนว่าไทยละเลยที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัสเซียให้แน่นแฟ้นมากขึ้น

³⁷ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (Boston: Little Brown, 1977).

³⁸ พงษ์ศานต์ พันธุลาก, *สังคมชนระหว่างประเทศ* (กรุงเทพมหานคร: ส. เสริมมิตรการพิมพ์. 2546)หน้า 20.

ด้วยเหตุนี้ กรอบความคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงสามารถเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และพิจารณาสาเหตุที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของไทยกับรัสเซียให้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากรัฐนั้นไม่ใช่ตัวแสดงที่สำคัญอย่างเดียวนั้น แนวคิด (perception) ของตัวแสดงอื่นๆภายในประเทศ เช่น ภาคเอกชนก็อาจมีบทบาทหรือส่งผลกระทบต่อกระบวนการพึ่งพาอาศัยกันได้

1.6 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อพิจารณาข้อจำกัดต่างๆในการดำเนินความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกัน
2. เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการเสริมสร้าง พัฒนา และกระชับความร่วมมือในความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างไทย-รัสเซียในอนาคต
3. เพื่อส่งเสริมให้มีการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียให้มากขึ้น

1.7 วิธีการศึกษา

ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้วิธีการศึกษาด้วยการวิจัยเอกสาร(documentary research) การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) โดยมีแหล่งข้อมูลดังนี้

1. เอกสารปฐมภูมิ

- ข้อตกลงทางการค้า
- สนธิสัญญา
- รายงานผลการประชุม
- สุนทรพจน์
- การประชุมทางวิชาการ

2. เอกสารทุติยภูมิ

- รายงานการวิจัย
- บทความวิเคราะห์ในเอกสารวิชาการ หนังสือพิมพ์และวารสารต่างๆ เช่น นิตยสาร

ผู้ส่งออก ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

- เอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น สื่อทางอินเทอร์เน็ต

3. การสัมภาษณ์

3.1 สถาบันการเงิน

3.1.1 นายกิตติพร ลิ้มปิลสวัสดิ์ ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย (Export – Import Bank of Thailand)

3.2 ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งได้แก่ ผู้ส่งสินค้าออกชาวไทย

3.2.1 บริษัทผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์การเกษตร

- น้ำตาล

- ยางพารา

3.2.2 บริษัทผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์อาหาร

- อาหารกระป๋อง

- อาหารแปรรูป

3.2.3 นายพิศักดิ์ นิวัตพันธุ์ รองประธานหอการค้าไทย-รัสเซีย

3.3 อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำสหพันธรัฐรัสเซีย

3.3.1 ฯพณฯ เอกอัครราชทูต กษิต ภิรมย์

3.3.2 ฯพณฯ เอกอัครราชทูต สุจิตรา หิริญพฤษ์

1.8 วิธีการนำเสนอ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำจะเป็นการเสนอสภาพปัญหา รวมทั้งขอบเขตและวัตถุประสงค์ในการศึกษา สมมติฐานของการศึกษา กรอบความคิดในการศึกษา วิธีรวบรวมข้อมูลและการนำเสนอ

บทที่ 2 ความเป็นมาของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียโดยภาพรวม ตั้งแต่ครั้งที่รัสเซียยังเป็นจักรวรรดิรัสเซียและสหภาพโซเวียต จนกระทั่งกลายมาเป็นสหพันธรัฐรัสเซียในปัจจุบัน โดยเน้นเฉพาะความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ

บทที่ 3 การปรับตัวทางเศรษฐกิจของรัสเซีย จากระบบสังคมนิยมมาเป็นเศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) โดยชี้ให้เห็นว่ารัสเซียในช่วงสิบปีแรกหลังจากการล่มสลาย

เป็นช่วงเวลาที่ยังมีอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจการค้าและการลงทุนกับรัสเซีย เพราะความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ การเมือง และระเบียบกฎหมายภายในประเทศ แต่รัสเซียยังคงเป็นตลาดที่มีศักยภาพสูงในระยะยาว

บทที่ 4 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับรัสเซีย ในมุมมองของฝ่ายไทย โดยวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บริษัทเอกชนไทย ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า รวมทั้งอดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำสหพันธรัฐรัสเซีย เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้ไทยในช่วงปี ค.ศ. 1991-2001 ไม่สามารถพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัสเซียให้ดำเนินไปอย่างก้าวหน้าได้ พร้อมทั้งนำเสนอโอกาสทางการค้าและลงทุนในรัสเซีย

บทที่ 5 ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ไม่อาจพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัสเซียภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตให้ก้าวหน้าอย่างที่ควรจะเป็น และเสนอแนวทางในการพัฒนาความสัมพันธ์ รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-รัสเซียในอนาคต